

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

SEVİL AYAZ QIZI QƏHRƏMANOVA

MÜASİR FRANSIZ DİLİ LEKSİKASININ ZƏNGİNLƏŞMƏSİNDƏ
İTALYAN DİLİNDƏN ALINAN SÖZLƏRİN ROLU

5709.01 – Roman dilləri

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2014

İş Azərbaycan Dillər Universitetinin Fransız dilinin leksikologiyası kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, professor
Kamal Oğlan oğlu Dadaşov

Rəsmi opponetlər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Əsgər Məmməd oğlu Zeynalov

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Ülfət Zakir oğlu İbrahim

Aparıcı təşkilat: Bakı Slavyan Universitetinin Roman filologiyası və Ümumi və rus dilçiliyi kafedraları

Müdafiə __28/11__ 2014-cü il saat ____da Azərbaycan Dillər Universiteti nəzdində elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.02.081 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəhəri, Rəşid Behbudov küç., 134

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat _____ 2014-cü ildə göndərilmişdir.

D.02.081 Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent

Sevda Davud qızı Vahabova

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Elmin müxtəlif sahələrinə aid olan biliklər milli sərhədlər tanımayıb və ümumbəşəri dəyərlərə çevrilib. Bu gün Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyi ilə əlaqədar əldə edilmiş nailiyyətlər, cəmiyyətimizin inkişafının hal-hazırkı mərhələsində baş vermiş dəyişikliklər, mövcud ictimai-siyasi şərait yeni dillər öyrənmək, onları xalqlararası ünsiyyət vasitəsinə çevirmək və elm və ixtisas dillərinin artırılmasına yönəltmək müasir insanların əsas məqsədinə çevrilməsini labüdləşdirmişdir.

Məlumdur ki, müxtəlif dilli millətlər arasında dil münasibətləri yaranarkən hər bir xalqın və onun dilinin milli-mədəni xüsusiyyətlərini xarakterizə edən universal əlamətlərlə yanaşı, etnolinqvistik qanunauyğunluqlar da öz əksini tapır. Bu əlamətlərin və qanunauyğunluqların öyrənilməsi get-gedə daha çox maraq oyadır.

Fransız dilinin inkişafı və zənginləşməsində əhəmiyyətli yer tutan digər amillərlə yanaşı alınma sözlərin, o cümlədən də italyan dilindən alınan sözlərin də böyük rolu olmuşdur, belə ki, fransız dili öz inkişaf tarixi boyu başqa dillərlə təmasda olmuş, bu da başqa dillərin sözlərinin onun leksik sisteminə keçməsinə şərait yaratmışdır. Bu baxımdan tədqiqatımızın obyektivi olan italyan alınmaları dildaxili və dilxarici reallıqların dərk edilməsi sahəsində aktual problemlərdən hesab edilməlidir.

Bu gün müasir İtaliya dünyamızın siyasi və texnoloji dəyişmələrində fəal iştirak edən ölkələr sırasındadır. İtaliyanın geniş inkişaf vüsəti və bununla bağlı digər amillər imkan verir ki, fransız dili italyan dilindən faydalansın və aldığı sözləri bütün səviyyələrdə mənimsəsin.

Fransız dilinin leksikasının zənginləşdirilməsinə istiqamətlənən dissertasiya işinin aktuallığı ilk növbədə belə bir zərurətdən irəli gəlir. Bu işin müsbət həlli üçün elmi cəhətdən əsaslandırılmış və eksperimental yolla sınaqdan çıxarılmış metodiki iş üsullarının tədqiqinə ehtiyac duyulur.

Tədqiqatın obyektivi fransız dilidir. Burada italyan dilindən alınmaların fonetik-qrafik, morfoloji və leksik-semantik xüsusiyyətlərinin öz əksini tapmasının leksik səviyyədə öyrənilməsidir.

Tədqiqatın predmeti italyan alınmalarının fransız dilində kəsb etdiyi yeni məcazi mənaları, onların familiar, pejoratif və arqotik işlənmələri funksional səviyyədə tədqiq edilməsi, onların nəzəri və praktiki tədqiqidir.

Tədqiqat işinin məqsədi fransız dilində mövcud olan italyan alınmalarının fonetik, funksional, leksik və leksik-semantik xüsusiyyətlərinin daha

ətraflı müəyyənləşdirilməsi və müqayisəli şəkildə tədqiq edilməsindən ibarətdir.

Tədqiqatın fərziyyəsi. Əgər fransız dilinin leksik bazasının zənginləşməsi prosesində alınmaların rolu düzgün qiymətləndirilərsə və səmərəli iş üsulları seçilərək tətbiq olunarsa, o zaman sözlərin inkişafına daha asanlıqla nail olmaq mümkündür.

Tədqiqatın məqsədinə və fərziyyəsinə əsasən aşağıdakı vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir:

- fransız dilində işlədilən italyan alınmalarının tam tərkibini və bir sıra ümumleksik problemlərini dəqiqləşdirmək;

- fransız dilinə keçmiş italyan alınmalarını tarixi aspektdən sistemləşdirmək;

- fransız dilinin aldığı italyan leksik vahidlərinin fonetik cəhətdən realizə olunması və mənimsənilməsinin spesifikasiyasını öyrənmək (sait və samitlərin mənimsənilməsi);

- italyan alınmalarının struktur-morfoloji xüsusiyyətlərini öyrənmək, onların fransız dilində derivativ prosədə rolunu və fransız dilinin leksik sistemində onların yerini təyin etmək;

- fransız dilində işlədilən italyan alınmalarının tematik mənbəyini öyrənmək;

- fransız dilinin leksik-semantik sistemində italyan alınmalarının semantik baxımdan mənimsənilməsi və onların funksiyalarını müəyyənləşdirmək.

Tədqiqatın elmi və metodoloji əsasını leksik-semantik qrupların sinxron aspektdə təsnifatının verilməsi, italyan alınmaları və onların derivatlarının sözdüzəltmə və semantik imkanlarının təhlil edilməsi təşkil edir.

Tədqiqatın metodları. Tədqiqat işində nəzəri təhlil, müqayisəli-təsviri və qarşılaşdırma metodlarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. fransız-italyan dil əlaqələri hər tərəfli fonetik-qrafik, funksional-morfoloji və leksik-semantik səviyyələrdə öyrənilmiş, onların mənimsənilmə xüsusiyyətləri müəyyənləşdirilmiş və habelə italyan leksikasının fransız dilində bir sıra sözdüzəltmə imkanları ətraflı nəzərdən keçirilmişdir.

Tədqiqat işinin nəzəri əhəmiyyəti ilk növbədə əldə edilmiş əsas müddəalar və nəticələr dil əlaqələri nəticəsində alınmış leksikanın alan dilin zənginləşdirilməsi qanunauyğunluqlarını təyin etmək üçün faydalı ola bilməsi, həmçinin onların xarici leksikanın alınması nəzəriyyəsinə öz töhvəsini verə bilməsidir.

Tədqiqat işi çərçivəsində tədqiq olunmuş italyanizmlərin mini lüğətdə toplanması fransız dilinin leksikasının zənginləşdirməsini əyani surətdə nəzərdən keçirməyə əsas verir.

Tədqiqat işində fransız dilində işlədilən italyan alınmalarının leksik-semantik təsnifatı onu göstərir ki, italyan dilindən alınmış leksikanın işlənmə dairəsi çox geniş və müxtəlifdir. Buna sübut tədqiq edilmiş 1000-dən çox leksik vahidin 26 leksik-semantik qrupa bölünməsidir. Bu materialın öyrənilməsi göstərir ki, bu qruplaşdırmanın işlənilib-hazırlanması nəzəri baxımdan yeni hadisədir və tədqiqat işlərində nəzəri mənbə kimi istifadə oluna bilər.

Tədqiqat işinin praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, əldə edilmiş nəticələrdən fransız və italyan dillərinin leksikologiyası, üslubiyatı, habelə dil tarixi aspektlərinin nəzəri və praktik kurslarının tərtibi və tədrisində, bu sahələrdə xüsusi kursların təşkili və aparılmasında, alınmalar sahəsində dərs vəsaitləri və ikidilli lüğətlərin yazılmasında istifadə edilə bilər. Tədqiqatın nəticəsi kimi dissertasiyaya edilmiş əlavə isə tərcümə prosesində buraxılış və diplom işlərinin yazılmasında faydalı ola bilər.

Müdafiəyə aşağıdakı müddəalar təqdim edilir:

1. Alınmış leksik vahidin alan dilin leksik sisteminə daxil olması, onun alan dilin leksik-semantik sistemində işlədilməsi və alan dilin leksik vahidləri ilə müxtəlif linqvistik münasibətlər qura bilməsi;

2. Alınmış leksikanın alan dilin daxili qanunauyğunluqlarına tabe olaraq sonrakı inkişafı mərhələsi və sözdüzəltmə və sözyaratma, həmçinin semantik dəyişmələr prosesində iştirak etmək qabiliyyəti;

3. Alınmış italyanizmləri (genetik yaxınlıq nəzərə alınaraq) əsl fransız sözləri kimi inkişaf etməsi və zaman keçdikcə italyan alınmalarının əksəriyyətinin ilkin formasının dəyişilməsi:

a) konkret anlayışlardan mücərrəd anlayışlara keçmə: Bu vaxt anlayışların həcmi genişlənir, məzmun isə daralır;

b) italyan alınmalarının digər bir hissəsinin isə, əksinə, abstrakt anlayışlardan konkret anlayışlara keçmə: Bu təqdirdə anlayışların həcmi daralır, məzmun isə genişlənir, zənginləşir; bəzi hallarda isə mənbə dildəki məna ilə əlaqə tamamilə itirilmiş olur. Bu tədqiqatda biz birinciləri mənanın genişlənməsi, ikinciləri isə mənanın daralması kimi qəbul edirik.

Tədqiqatın aprobasiyası. Dissertasiya işinin əsas müddəalarının aprobasiyası “Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri” adlı I, II, III və IV Respublika elmi konfranslarında, Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XIV və XV Respublika elmi konfranslarında, “Mədəniyyətlərarası dialoq: linqvistik, pedaqoji və ədəbi aspektlər” adlı Beynəlxalq elmi konfransda məruzələr şəklində aparılıb. Tədqiqatın konkret nəticələri ölkəmizdə və xaricdə (Rusiya, Ukrayna) çap olunmuş 11 elmi məqalə və tezislərdə öz əksini tapıb.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya işi giriş, 2 fəsil, nəticə, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı və 167 səhifədən ibarət mini lüğətdən ibarətdir. Dissertasiya işinin tərkibinə 1 cədvəl və alınmaların sinxronik təhlili daxildir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın *Giriş* hissəsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, tədqiqatın obyekt və predmeti, onun məqsəd və vəzifələri, müdafiəyə təqdim edilən əsas müddəaları, işin nəzəri və praktik əhəmiyyəti, elmi yeniliyi müəyyənləşdirilir, dissertasiyanın aprobasiyası və quruluşu haqqında məlumat verilir.

Dissertasiyanın “İtalyan alınmalarını şərtləndirən sosial-tarixi şərait və alınmaların ümumliqivistik nəzəri problemləri” adlanan *birinci fəsl*i dörd yarım fəsildən ibarətdir. Burada italyanizmlərin alınmasını səciyyələndirən sosial-tarixi şəraitin nəzərdən keçirilməsi onu göstərdi ki, İtaliyanın və Fransanın çox sıx iqtisadi və ticari əlaqələri: XVI əsr Fransasında külli miqdarda italyan tacir və bankirlər koloniyasının olması və bununla əlaqədar olaraq, italyan bank və ticarət sistemlərinin qəbul edilməsi; intibah dövrünün başlanması və çiçəklənməsi: XIV-XVI əsrlərdə Avropa xalqlarının mənəvi həyatına İtaliyanın elm və incəsənət sahəsində təsiri; 1494-1559-cu illərdə baş vermiş İtaliya müharibələri: bu müharibələr fransızlara italyanların ən yeni hərbi texnikası və istehkamları ilə tanış olmağa imkan verdi; İtaliya ilə Fransanın sülalə əlaqələri və sonralar kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafı ilə əlaqədar olaraq, italyanizmlərin fransız dilinə qəzet, radio, televiziya və kütləvi informasiya vasitələri ilə daxil olmasının da rolu az olmamışdır. Əgər əvvəllər alınma sözlər çox dar bir çərçivədə, sırf professional dairələr vasitəsilə daxil olurdusa, XX əsrdə bu köklü surətdə dəyişdi və kütləvi informasiya vasitələri alınma sözlərin bəzi kateqoriyalarının geniş xalq kütləsi içərisində asanlıqla yayıla bilməsinə şərait yaratdı. Orta əsrlər

İtaliyası, sanki, Şərqlə Qərb arasında vasitəçi rolunu oynayırdı. Çünki Venesiyalı və Genuyalı tacirlər eyni zamanda həm gəmi sahibləri, həm də bankirlər idilər. Hər bir limanda onlar özlərinə dayanacaqqlar axtarı, özləri üçün ayrıca məhəllələr yaradırdılar və bu göstərilənlər onların qayda-qanunlarına tabe olurdular. Məhz burada onların tərsanələri, gömrük xidmətləri və başqa xidmətlər yerləşirdi¹. Göstərilən xidmətlər fransız dilinə aşağıdakı sözlərin gəlməsinə imkan yaratmışdır: *Avarie f, Tare m, Tarif m, Trafic m* və s. Mənşələrindən asılı olmayaraq bu sözlər məhz italyan dilindən fransız dilinə keçmişdir.

İtalyanların hərbi sahədə inkişafı ilə bağlı orta əsrlər fransız dili bir çox italyan sözləri ilə zənginləşmişdir. XVI əsrə qədər olan dövrdə fransız dilinin aldığı italyan mənşəli sözlər, ümumən, hərbi xarakter daşıyırdı. Silahlara və istehkamlara aid terminlər, məs.: *Calibre, Escopette, Mosquée, Cartouche, Parapet*; qılınca oynaqlama terminləri: *riposte, estocade, fleuret, botte, passade*; atçılığa aid sözlər: *cavalcade, cavalier, barbe, balzan, carrousel, remoulin*; gəmiçilik terminləri: *brigantin, course, fuste, pilote, chiourme, noliser, boussole, escale, gabion, caïque, galfe*; hərbi taktikaya aid terminlər: *aposter, escalade, escorte, colonel, sentinelle, soldatesque, caporale* və digərləri vardır.

İtalyanizmlərin alınması fransız dilinin leksikasını zənginləşdirməklə yanaşı bəzi ümumlinqvisitik problemləri də ortaya çıxarmışdır. Başqa dillərdən keçmiş sözlər yeni dil mühitində mənsub olduğu dilin xüsusiyyətlərini qismən itirərək yeni dilin bir sıra xüsusiyyətlərini qəbul edir. Bunlardan bəziləri hətta tanınmaz vəziyyətə düşür. J.Vandries haqlı olaraq yazmışdır: “Heç vaxt ola bilməz ki, hər hansı bir dil xarici təsirə məruz qalmadan inkişaf edə bilsin. Əksinə, qonşu dillərin bu dilə təsiri onun inkişafında əhəmiyyətli rol oynayır. Dillərin qarşılıqlı sürətdə zənginləşməsi tarixi bir zərurətdir və bu əlaqələr mütləq olaraq dillərin bir-birini zənginləşdirməsinə gətirib çıxarır”².

Dilçilər daim dillərin qarşılıqlı zənginləşməsi məsələlərini nəzəri və praktik cəhətdən ətraflı öyrənmişlər. Bu alimlərin arasında yaxın və uzaq xaricdə yaşayan şəxslər, həmçinin milli dilçiliyimizin nümayəndələri bu

¹ Абаскулиев Т.А. К вопросу об обогащении словарного состава английского языка на базе арабских заимствований // Теоретические и практические вопросы преподавания иностранных языков. М. 1970, с. 67.

² Вандриес Ж. Язык. М: Соцэкгиз, 1937, с. 257.

tədqiqatlarda yaxından iştirak etmişlər. Bu alimlərdən bir neçəsinin adını çəkmək yerinə düşərdi: V.İ.Abayev, A.A.Beletski, İ.K.Beloded, S.B.Bernşteyn, R.A.Budaqov, E.M.Vereşaqin, B.V.Qornunq, Y.D.Deşeriyev, V.M.Semçinski, Y.A.Jluktenko, A.E.Kerminski, L.P.Krısın, A.A.Reformat-ski, B.A.Serebrennikov, Y.S.Stepanov, L.V.Şerba, V.N.Yartseva və başqaları. Dillər arasındakı əlaqələrin tədqiqinə xarici ölkələrin alimləri də öz töhfələrini vermişlər. Onlardan U.Vaynrayx, A.Vaşək, B.Qavranek, L.Dörua, A.Martine, E.Petrovitç, A.Rosetti, K.Sandfield, O. Sovajo, Q.Şuxardt, E.Xauqen və başqaları, milli dilçiliyimizdə B.Budaqov, S.Dəmirçizadə, B.S.Həsənov, H.Ə.Həsənov, B.B.İsmayılov, Ə.M.Musayev, R.C.Cabbarov, A.İ.Zahidi və digər dilçilər bu problemlərlə məşğul olmuşlar.

A.Martinenin sözləri ilə desək, dillər arasındakı kontakt sayəsində dillərin qarşılıqlı təsiri ən güclü stimullardan biridir¹.

İ.A.Bodouen de Kurtene bütün dillərin “qarışıq” xarakterini tədqiq edərkən qeyd etmişdir ki, qarışıqı olmayan, saf heç bir dil yoxdur, çünki həm qəbilələr, həm də millətlər arası əlaqələrdə poliqlotizm məsələsi mütləq olaraq ortaya çıxır. Bu alimin fikrincə, dillərin qarışmasına kömək edən əsas amillər müxtəlif ictimai hadisələrdən ibarətdir ki, bu da özünü köçəri həyatda, hərbi yürüşlərdə, hərbi xidmətdə, ticarətdə, elmi mübadilədə və s. göstərir. Xarakterik haldır ki, dillərin leksik elementlər vasitəsilə bir-birini zənginləşdirməsi iki istiqamətdə özünü büruzə verir: bir tərəfdən o, haqqında söhbət gedən dilə yad dilin elementlərini gətirir, digər tərəfdən isə bu dilə xas olan məna çalarlarının gücünü zəiflədir².

A.Rosetti dillər arasında olan əlaqələrin nəticələrini öyrənərkən iki anlayışla kifayətlənir:

1) qarışmış dil (*langue mixte*) – bu vaxt iki morfoloji sistemin qarşılıqlı surətdə bir – birinə təsir göstərməsi müşahidə olunur;

2) qarışıq elementli dil (*langue mélangée*) – bu elə bir dildir ki, orada başqa dillərdən alınmış sözlər müşahidə olunur. Müəllif qeyd edir ki, qarışıq elementli dildə qarışma ilk növbədə dilin lüğət fondu ilə bağlıdır.

Əcnəbi dilin təsiri altında söz alan dilin fonetikasi, morfologiyası və sintaksisi cüzi dərəcədə də olsa bu qarışmaya məruz qala bilər. Amma bu

¹ Мартине А. Распространение языка и структурная лингвистика / Новое в лингвистике. Языковые контакты. М.: Прогресс, 1972, вып. VI, с. 85.

² Бодуен де Куртене И. А. О смешенном характере языков. Избранные труды по общему языкознанию: Том I. М.: Изд-во АН СССР, 1963, с. 384.

təsir dilin lüğət fondunda daha çox nəzərə çarpa bilər və hətta onu tamamilə əvəz edə bilər¹.

Dilçilik ədəbiyyatının təhlili belə bir fikri irəli sürməyə imkan verir ki, «alınma söz» termini çoxplanlı və çoxşaxəli bir termdir. Bu termin həm xarici sözün alan dilin strukturuna daxil olması proseslərini, həm də bu prosesin nəticəsini bildirir. Bu dissertasiya işində biz o tədqiqatçıların fikirləri ilə razıyıq ki, onlar «alınma söz» məfhumu altında əcnəbi leksik vahidlərin dilə daxil olmasını nəzərdə tutur. Biz o kriteriyalardan çıxış edirik ki, “leksik alınma” prosesi mürəkkəb bir prosesdir və bunun da nəticəsində əcnəbi söz qəbul edən dilin sisteminə tam surətdə inteqrasiya olunur. Şübhəsiz ki, bu təqdirdə əcnəbi sözlərin alan dilin fonetik, morfoloji və semantik sisteminə daxil olması nəzərdə tutulur.

Biz müasir fransız dilinin başqa dillərlə olan dil əlaqələrinin elmi təhlilini apararkən bu qənaətə gəlirik ki, bu əlaqələr nəinki iqtisadi, siyasi, mədəni və s. cəhətdən Fransanın başqa xalqlar və dillərlə olan əlaqələrinin nəticəsidir, bu həmçinin fransız xalqının qonşu və qohum dillərlə etnik yaxınlığının nəticəsidir, çünki genetik cəhətdən qohum olan dillərlə dil əlaqələrində bilinçvizm xüsusi yer tutur. Bununla yanaşı, italyan dilindən fransız dilinə keçmiş leksik elementlərin hamısı heç də fonetik-morfoloji və struktur-semantik cəhətdən eyni tipli deyildir. Məhz bu müxtəlif tiplilik imkan verir ki, fransız dilinə keçmiş italyan leksik elementlərini fransız və italyan dillərinin qarşılıqlı təsiri səviyyəsində öyrənək. Pyer Qiro özünün “*Les mots étrangers*” əsərində fransız dilində işlədilən italyan alınmalarının aşağıdakı cədvəlini verir. Bu cədvəl biz öz tədqiqatımızın nəticələrini əlavə edirik. Bu cədvəl bir daha sübut edir ki, italyan dilindən olan alınmalar fransız dilinin leksikasını zənginləşdirməkdə davam edir.

¹Росетти А. Смешанный язык и смешение языков. М.: Прогресс, 1972, с. 119.

Əsrlər	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
Pyer Qironun tədqiqatının nəticələri	2	7	50	79	320	188	24	41	10
									Cəmi: 824
Tədqiqatımızın nəticələri	11	36	52	89	310	188	131	130	57
									Cəmi: 1004

Məlum faktdır ki, dillər özlərinin səs xüsusiyyətlərinə görə bir-birindən fərqlənir. Belə ki eyni fonem tərkibli iki dil tapmaq qeyri-mümkündür. Fransız və italyan dilləri genetik cəhətdən bir-biri ilə qohum və yaxın dillər olması və bunun nəticəsi olaraq fonetik assimilyasiyanın o qədər də mürəkkəb olmamasına baxmayaraq, fransız dilinə keçən italyan alınmalarının assimilyasında bir sıra məqamlar mövcuddur. Biz bu məsələnin üzərində dayanmağı vacib hesab edirik.

Fransız və italyan dillərinin səs tərkibində olan fərqlər, xüsusilə də italyan dilində 7 sait fonemin və fransız dilində 15 sait fonemin mövcudluğu, həmçinin fransız dilinin sait və samit sisteminin müxtəlifliyi fransız dilinin mənimsədiyi alınma sözlərdə tarixən bir sıra dəyişikliklərə səbəb olur. Qeyd etmək lazımdır ki, italyan mənşəli sadə və mürəkkəb sözlər, fransız dilinə daxil olduqda, özlərinin doğma dildə mənsub olduqları öz xüsusi formalarından məhrum olurlar və daxil olduqları dilin fonetik qaydalarına tabe olurlar.

İtalyan dilinin yeddi saitinin hamısının [a,ε,e,i,u,o,ɔ] fransız dilinin sait fonemləri sistemində ekvivalentləri vardır. Təhlil zamanı biz sait səslərin açıq/qapalı xüsusiyyətlərini nəzərə almırıq. Məs.: [ε] [e] və [o] [ɔ], çünki italyan dilində bu hal yalnız italyan yazılı dili üçün xarakterik olub toskan dili normalarına əsaslanır, özü də vurğulu vəziyyətdə. Vurğusuz vəziyyətdə isə yalnız [o] və [e] sait səsləri nəzərə çarpır.

Fransız dili tərkibində fonetik assimilyasiya zamanı ən çox dəyişikliyə uğrayan o italyan leksik vahidləridir ki, onların tərkibində affrikatlar, diftonqlar və qoşa samitlər vardır. Ən ilkin italyan alınmalarında (XII-XVI əsrlər) italyan dilinə xas olan affrikatların fransız dilində verilməsində xarakterik cəhət onların ən yaxın səslərlə və ya nov samitləri ilə əvəz olunması idi. Misallara müraciət edək:

[ts] › [s] *razza f* › *race f-irq*;

[dz] › [z] *lazzaretto m* › *lazaret m* -lazaret (sanitar yoxlama məntəqəsi); *ital. [zz] pizzaïolo m* › *fran. [dz] pizzaiolo m* - pítsa hazırlayan və satan; *ital. Pizzeria* › *fr. f.- Pizzeria f.* -pítsa hazırlayan restoran və s.

Fransız və italyan dillərinin samit sisteminin müqayisəsi göstərdi ki, fransız dili tərkibində fonetik assimilyasiya zamanı ən çox dəyişikliyə uğrayan o italyan leksik vahidləridir ki, onların tərkibində affrikatlar, diftonqlar və geminantlar (qoşa samitlər) vardır. Ən ilkin italyan alınmalarında italyan dilinə xas olan affrikatların fransız dilində verilməsində xarakterik cəhət onların ən yaxın səslərlə və ya nov samitləri ilə əvəz olunmasıdır.

Alınmış leksikanın mənimsənilməsinin müxtəlif aspektlərində (fonetik, qrafik və morfoloji) üstünlük onun semantik aspektinə verilir. Hər hansı bir dilin leksik sisteminin spesifikasiyasının öyrənilməsi nəinki sözün struktur, həm də onun semantik xarakterinə toxunur. Z.N.Levit və Q.İ.Pyadusova hesab edirlər ki, leksikanın semantik sistemi anlayışı özündə nəinki sözün əsaslandırılmış və əsaslandırılmamış xarakterini, həm də bu sözdə semantik müstəqilliyi və onunla bağlı kontekst daxilində mənanın dəyişilə bilməsi meylini, monosemiya, polisemiya, omonimlərin, sinonimlərin olmasını əks etdirir¹.

İtalyan alınmaları üzərində aparılan müşahidələr sübut edir ki, fransız-italyan dil əlaqələri zamanı fransız dili öz qanunlarına əsasən inkişaf edir və alınmış leksik elementləri öz sisteminə uyğun olaraq süzgəcdən keçirir.

¹ Левит З.Н. Очерки по лексикологии современного французского языка. М.: Высшая школа, 1969, с. 80; Пядусова Г.Н. Заимствование как процесс взаимодействия двух языковых систем (на материале англицизмов французской спортивной терминологии): Автореф. дис.... канд. филол. наук. Л., 1971, с. 40.

Alınma sözlərdə baş verən leksik-semantik dəyişmələr barədə fransız dilçisi A.Dozanın söylədikləri lap yeryinə düşərdi. Onun fikrincə alınmış söz o vaxt tam mənimsənilmiş hesab edilir ki, o, alan dildə vətəndaşlıq hüququ qazanır və sözdüzəltmə və ya mənanın dəyişməsi yolu ilə yeni sözlər yaradır¹.

S.Ulman göstərir ki, linqvistik dəyişmələrin iki əsas tipi mövcuddur: a) fonetik dəyişmələr; b) semantik dəyişmələr. Lakin sonuncular tələffüz məsələlərindən daha çox əhəmiyyətli rol oynayır².

Dissertasiya işinin “İtalyan alınmalarının leksik–semantik xüsusiyyətləri” adlanan *II fəslində* italyan alınmalarının fransız dilində kəsb etdiyi leksik-semantik xüsusiyyətlərindən və onların assimilyasiyasının xarakterindən bəhs edilir.

Fransız dilinin lüğət tərkibində özünə kifayət qədər möhkəm yer tutan italyan alınmalarının lüğət müxtəlifliyi bir sıra yanaşmalardan və səbəbdən izah edilə bilər. Xüsusilə də, italyan dili fransız dilini nəinki öz sözlərilə zənginləşdirmiş, həmçinin onun vasitəsilə fransız dili bir çox dillərin sözlərini almışdır. Bu prosesdə italyan dilinin vasitəçi rolu danılmazdır. Məsələn, italyan dili müxtəlif qərb və şərq dillərindən külli miqdarda sözləri fransız dilinə gətirmişdir. Bu sözlərin hamısı “italyanizmlər” adı altında təqdim olunur, çünki onların hamısı italyan dilindən fransız dilinə gəlmişlər.

Biz belə hesab edirik ki, italyan alınmalarının sistemləşdirilməsi məqsədilə onları işlənmə dairələrinə görə təsnif etsək, tədqiqat işimiz daha tam və müfəssəl olar.

Belə ki, italyanizmlərin tematik tərkibi geniş, müxtəlif və rəngarəngdir. Onlar italyan xalqının həyatının müxtəlif sahələrini–sosial həyat, ideologiya, məişət, mədəniyyət, ümumiyyətlə insan həyatının bütün sahələrini əhatə edir. Tərtib və təklif etdiyimiz tematik bölgü söyləməyə imkan verir ki, mənbə dil hansı səviyyədə söz alan dilə təsir edir, bu təsir dilin hansı səviyyəsində baş verir, bu sözlərin xarakteri nədən ibarətdir və dil daşıyıcıları bu reallıqları necə qavrayır, doğrudanmı alınan sözlərin hamısı eyni mənbə-

¹ Доза А. История французского языка (пер. с французского). М.: Изд-во иностр. литер., 1956, с. 359.

² Ulmann S. Précis de sémantique française. V-ième éd. Berne. A.Francke. 1975, p. 257.

dən gəlir və nəhayət öz sözləri ilə xarici mənşəli sözlər arasında olan tənəsüb necədir və s.

Belə bir faktı da nəzərə almaq lazımdır ki, cəmiyyətin sosial strukturunda baş verən bir çox dəyişikliklər (məs. cəmiyyətin təşkilində yeni institutların yaranması, və s.) öz əksini birbaşa dilin leksikasında tapır, çünki hər hansı bir dilin leksikası haqlı olaraq onun elə bir sahəsi sayılır ki, orada birbaşa və gözə çarpan tərzdə ictimai həyatda baş verən bütün dəyişikliklər öz əksini tapır.

Fransız dilində işlədilən italyanizmlər üzərində apardığımız tədqiqat bizə bu alınmaları tematik nöqteyi-nəzərdən iki qrupa bölməyə imkan verir:

- 1) italyan xalqının həyatı və etnoqrafiyası ilə bağlı olan sözlər;
- 2) xüsusiləşmiş alınmalar.

Birincilərə aşağıdakılar aiddir: flora və fauna ilə bağlı leksik vahidlər, astronomik və digər terminlər.

İkincilərə geyim və parça adları, musiqi ilə bağlı terminlər, habelə hərbi leksika ilə bağlı sözlər və digər italyanizmlər aiddir.

Nəzərdən keçirdiyimiz dilçilik ədəbiyyatlarında italyanizmlərin tematik bölgüsü olmadığından, biz bu bölgünü aparmağa ilk cəhd göstəririk və fransız dilində işlədilən italyan alınmalarını aşağıdakı tematik qruplara bölürük.

Musiqi terminləri: Bu tematik qrupa müxtəlif dövrlərdə alınmış 121 leksik vahid daxildir. Əsasən XV əsrin sonu və XVI əsrin əvvəllərindən başlayaraq İtaliyanın musiqi mədəniyyəti bu sahəyə aid terminlərin, musiqi alətlərinin adlarının fransız dilinə keçməsinə əlverişli şərait yaradır. Musiqi sahəsinə aid olan italyan alınmalarının miqdarı nöqteyi-nəzərindən XVIII əsr ən məhsuldar dövr hesab edilə bilər və elə bu dövrdən də onlar artıq terminoloji xarakter daşımağa başlayırlar. Bu alınmaların diqqəti cəlb edən cəhəti onların əcnəbi söz kimi qəbul edilməməsidir, çünki onların tam fransızlaşması hadisəsi baş verir. Həmçinin İtaliya klassik musiqinin beşiyi kimi qaldığından musiqi terminləri bu gün də fransız leksikasını zənginləşdir-məkdə davam edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, musiqi terminləri 121 leksik vahiddən ibarət olaraq italyan alınmaları korpusunun 12 %-ini təşkil edir.

Misallara müraciət edək.

A capella (adj.) – Bu söz fransız dilinin lüğət tərkibinə 1863-cü ildə daxil olmuş, “ xor” və ya “kilsə xoru” mənasında işlədilir. Məs.: *chanter a capella*.

Bécarre (m.) – “bekar”. 1425-ci ildə italyan sözü “b quadro”-dan alınmışdır. Bemol və diez tonları vasitəsilə qalxan və düşən bir yarım tonun hər hansı bir təbii ton daxilində bərpa olunması deməkdir.

Bémol (m.) – “bemol”. İtalyan sözü «*b molle*» fransız dilinə XIV əsrdə daxil olub: *mettre un bémol*: a) astadan olan. Alan dildə frazeoloji birləşmə yaradaraq familiar dildə də işlədilir. Məs: a) ahəstə danışmaq; b) danışıq tonunu azaltmaq, aşağı salmaq. Söz “yumşalma, zəifləmə, sakitləşmə” kimi məcazi mənalarda da işlədilir.

*Musiqi alətlərinin adlarını bildirən sözlər*ə alınmış 19 leksik vahid toplanmışdır ki, bu da ümumi italyan alınmaları korpusunun 1,9 %-ini təşkil edir. Məsələn, *For-te-piano* (adv. et m). Musiqidə nüansın göstəricisi, güclü notlardan mülayim notlar calarlığına keçid və bu nüansda olan keçid. Fransız dilinə XVIII əsrin ikinci yarısında gəlmişdir.

Mandoline (f.) – mandolina (simli musiqi aləti). Mənbə dildə kişi cinsli bu isim fransız dilinə qadın cinsində 1795-ci ildə «*mandolino*» sözündən alınmış və XX əsrdə «*mandoliniste*» sözünü yaratmışdır.

Hərb silah-sürsat və müharibələrlə bağlı terminlər tematik qrupunda 72 leksik vahid toplanmış və italyan alınmaları korpusunun 7,2 %-ini təşkil edir. Onlar da əsasən XIV-XVIII əsrlər arasında alınan sözlər olaraq hərbə aid müxtəlif sahələri əhatə edirlər.

Attaquer (vt.) – “hücum etmək, üstünə tullanmaq”(atılmaq) mənaları ilə italyan feli “*attaccare*”-dən XVI əsrin birinci yarısında fransız dilinin lüğət fonduna təsirli fel kimi gəlmişdir, baxmayaraq ki, mənbə dildə bu fel həm də təsirsiz fel kimi işlədilir. İtaltan dilində çoxmənalı olan bu söz yeni dil mühitində yeni mənalar əldə etmişdir.

Bataillon (m.) – atalyon. Mənbə dildə kişi cinsində olan “*battaglione*” sözü elə bu cinslə də fransız dili vasitəsilə XVI əsrin birinci yarısında alınmışdır və fransız dilinin lüğət fonduna “döyüşçülər dəstəsi” mənasında keçmişdir. İlkin mənası “batalyon, hərbi hissə, ordu”dur: *bataillon d’infanterie*-piyada qoşunlar batalyonu, *bataillon formant corps*-xüsusi təyinatlı batalyon; sonralar bir neçə alaydan ibarət piyada qoşunları bildirib. *Bataillon d’infanterie, du génie, de parachutistes. Chef de bataillon*. Məcəzi mənada “dəstə, bölük”: *elle a un bataillon d’enfants* – onun bir bölük uşağı var.

Dənizçilik terminlərinə aid tematik bölgü isə 56 italyanizmdən ibarətdir ki, onlar da XIII əsrin sonu XIV əsrin əvvəllərindən alınmağa başlanmış və bu proses XVIII əsrədək davam etmişdir. Məsələn, *Boussole (f.)* Mənbə dildə qadın cinsli, çoxmənalı italyanizm “*bussola f*” fransız dilinə öz cinsi ilə XVI əsrin birinci yarısında “kompas” (dənizdə istiqaməti bildirən cihaz) mənasında gəlmişdir. Bu italyanizm yeni dil mühitində frazeoloji birləşmələr tərkibində işlədilir: *perdre la boussole* – danışıq dilində “başını itirmək”; məcazi mənada isə “yol göstərən, başçı rəhbər” mənalarını bildirir.

Elmi-texniki terminlər qrupuna aid sözlər 67 leksik vahiddən ibarətdir və italyan alınmaları korpusunun 6.7 % -ni təşkil edir. Əsasən XIV əsrdən etibarən fransız dilinə keçməyə başlamış bu alınmalar öz fəaliyyət dairələri baxımından bir neçə sahəni əhatə edir. Aşağıdakı sözlər daş, metal, ipək və müxtəlif növ parça istehsalında, həmçinin poliqrafiya sahəsində işlədilən sözlərdir. Onların bəziləri sözdüzəltmə prosesində də iştirak edirlər. Misal olaraq: *Bronze (m.)* “bürünc” XVI əsrdə kişi cinsli *bronzo m* sözündən alınmışdır. *Statue de bronze. Les anciens canons de bronze. Cloche de bronze. Médaille de bronze*: mənası genişlənərək idman yarışlarında üçüncü yer (mükafat) mənasındadır.

Floraya (bitki aləminə) aid sözlərin miqdarı 38 leksik vahiddən ibarətdir. Öyrəndiyimiz və tədqiq etdiyimiz italyanizmlərin ümumi korpusunda bu rəqəm o qədər də böyük faiz təşkil etmir (3.8%) və onların bəziləri italyan dili vasitəsilə fransız dilinə gəlmiş digər dillərə məxsus sözlərdir. Məsələn, *Brocoli (m.)* – «quşqonmaz kələm». Xaççiçəklilər fəsiləsindən olan italyan mənşəli və yaşıl çiçəkləri yeyilən kələm» XVI əsrdə *broccoli* sözündən alınmışdır. «*pousses de choux*». *Des brocolis*.

Faunaya (heyvan adları və növləri) aid sözlər qrupuna 48 (4.8 %) leksik vahid daxildir və onların bir neçəsi istisna olmaqla böyük əksəriyyəti birbaşa alınmalar qrupuna daxildir. Bu italyan alınmaları əsasən XIII əsrdən başlayır və XX əsr də daxil olmaqla fransız dilinin lüğət fondunu zənginləşdirirlər. Bu sözlərin alınma lüzumu Fransa reallığında bu anlayışların olmamasından irəli gəlir. Misal üçün: *Calmar/calamar (m.)* “kalmar” (molyusklar fəsiləsindəndir). Üçbucaq üzgəcləri olan başayaqlı molyusk. Mənbə dildə həm kişi cinsli “*calamaro*” XVIII əsrin ikinci yarısında alınmışdır. Kulinariya termini kimi də işlədilir: *calmar frit*.

Memarlıq terminləri tematik qrupuna müxtəlif dövrlərdə alınmış 44 leksik vahid daxildir. Bu da italyan dilindən alınan terminlər korpusunun

4.4%-ni təşkil edir. İtaliya musiqi mədəniyyətilə yanaşı memarlıq mədəniyyəti və ənənələri ilə də zəngin olub. Məs.: *Balustrade (f.)* «sürəhibənd» (bəzəkli məhəccər, bəzəkli sürahi), sürahi, məhəccər”. İtalyan dilində iki mənada işlədilən, qadın cinsli “*balaustrata*” sözü XVI əsrin ortalarının alınması olaraq fransız dilində “məhəccər, məhəccər dayağı, sürahi” mənasında işlədilir. *La balustrade d'une terrasse*. Mənanı genişləndirərək dənizçilik termini kimi də işlədilir: *la balustrade d'une passerelle*.

İqtisadiyyat, bank və maliyyə terminləri tematik qrupuna 21 leksik vahid daxildir (21%) və onların bir neçəsi istisna olmaqla böyük əksəriyyəti birbaşa alınmalar qrupuna daxildir. Misal üçün: *Banqueroute (f.)* İtalyan dilində qadın cinsində və iki sözdən ibarət olan «*banca rotta*» sözü öz cinsi ilə “bankrotluq, iflas etmək” mənalarında fransız dilinə XV əsrin ikinci yarısında gəlmişdir; *faire banqueroute*. Mənanı genişləndirərək məcazi mənaya almış və “tam iflasa uğrama” anlayışını bildirir. Məs.: *Banqueroute d'un état* “dövlətin tam iflasa uğraması”. *Banqueroutier m,-ère f* bu sözün törəmələridir və “borcunu ödəmək qabiliyyəti olmayan şəxs” deməkdir.

Ərzaq, içki və şirniyyat adları tematik qrupuna 59 leksik vahid daxildir, bu da italyan dilindən alınan terminlər korpusunun 5.9 %-ni təşkil edir. Məs.: *Al dente (adv. et adj. inv.)* “bişməmiş, az bişmiş” (makaron, düyü, xamır və s. haqqında). XX əsrdə *al dente* italyan sözündən alınmışdır. *Haricots verts al dente*.

Familyar, peyoratif (alçaldıcı), arqotik və metafiqural işlənən sözlər tematik qrupuna 76 leksik vahid daxildir Məs.: *Amouracher (s') (v. pron.)* “aşiq olmaq, sevmək, bənd olmaq” (pis mənada). XVI əsrdə kişi cinsli *amoraccio* «məhəbbət» ismindən alınmışdır. *Elle s'est amourachée de son moniteur de tennis*.

Ticarətlə bağlı terminlər qrupunda 14 leksik vahid toplanıb və onlar birbaşa alınmalardır. Bu italyan alınmaları, əsasən XIV əsrdən başlayır və XX əsr də daxil olmaqla fransız dilinin lüğət fonduna keçir. Məs.: *Contrebande (f.)* Mənbə dildə kişi cinsində işlədilən “*contrabbando*” sözü fransız dilinə XVI əsrin əvvəllərində qadın cinsli isim kimi “kontrabanda (hər hansı bir ölkəyə gizli yolla gətirilmiş malların qanunsuz ticarəti) mənası ilə alınmışdır. Derivativ yaradıcılıq prosesində iştirak edib söz və ifadələr yaratmışdır: *faire de la contrebande*–kontrabanda ilə məşğul olmaq.

Marchandise de contrebande du tabac, des armes. Navire chargé de contrebande. Vendre, acheter de la contrebande. Contreband//ier-ière adj.et nom m, f.

*Teatr*la bağlı terminlər 24 leksik vahiddən ibarətdir. İtaliyanın teatr sənətinin mərkəzi sayılmasına baxmayaraq, bu sahəyə aid alınmalar o qədər də çox deyil. Məs.: *Opéra (m.)* 1) «opera» (tamaşa); 2) “teatr binası”: *La Scala de Milan, célèbre opéra italien*. XVII əsrdə alınmış çoxmənalı, qadın cinsli *opera* sözündəndir. Fransız dilində bir neçə törəməsi vardır: *grand opéra* və ya *opéra sérieux, opéra bouffe, chanteur d'opéra, choriste, chœurs d'opéra, opéra rock*.

Geologiya, mineralogiya və arxeologiyaya aid sözlər tematik qrupuna aid olan italyanizmlər 25 leksik vahiddən ibarətdir. Məs.: *Carat (m.)* «karat» (qiymətli daşların 200-206 mq. bərabər çəki vahidi). Ərəb mənşəli sözdür. XIV əsrdə kişi cinsli *carato* sözündəndir. *Or à dix-huit carats*.

Nifrət, söyüş və təhqir elementli leksika sahəsində isə cəmi 6 italyanizm tədqiq olunmuşdur. Məs.: *Carne (f.)* «dözülməz insan» (xüsusilə də xoşagəlməz, dözülməz qadın haqqında). Loru dildə «yabı, cəmdək, leş». Mənbə dildə çoxmənalı və qadın cinsində olan *carne* «ət» mənasında alınıb. *Cette sale carne*. Söyüş kimi: *Vieille carne!*

1000-dən artıq leksik vahidin alınmasının tədqiqinin nəticələri onu göstərir ki, italyanizmlər fransız dilinin leksik bazasını zənginləşdirir və bu proses davam edir.

Tədqiqat işinin sonunda əldə etdiyimiz konkret nəticələr aşağıdakılardır:

1. Fransız və italyan dillərinin genetik cəhətdən bir-biri ilə qohum və yaxın dillər olmasına baxmayaraq, italyan sözlərinin assimilyasiyası o qədər də mürəkkəb deyil. Amma bu aspektdə bəzi məqamlar mövcuddur ki, bu da hər iki dilin qarşılıqlı əlaqələrinin coğrafi qonşuluq şəraitində baş verməsilə yanaşı, bu dillərin birbaşa təmasda olması ilə şərtləndirilir.

2. Fransız və italyan dillərinin səs tərkibində olan fərqlər, xüsusilə də italyan dilində olan yeddi sait fonem və fransız dilinin 15 sait fonemi, müxtəlif vaxtlarda fransız dilinin mənimsədiyi italyan alınmalarında bir sıra dəyişikliyə gətirib çıxarır. Təmasda olan dillərin fonetik sistemlərinin qarşılıqlı surətdə öyrənilməsi məsələsinin müxtəlif aspektləri yad mənşəli sözün fonetik cəhətdən mənimsənilməsi məsələsi ilə birbaşa bağlıdır.

3. Fonetik mənimsəmə məsələsinin öyrənilməsi zamanı italyan leksik vahidlərinin təhlilində biz iki əsas fonetik dəyişikliklə qarşılaşırıq:

a) sistemlərarası dəyişikliklər: bu dəyişikliklər italyan və xüsusən də fransız dillərinin fonoloji sistemlərinin müxtəlifliyi ilə bağlıdır (sait və samitlər sistemlərindəki fərqlərdə);

b) sistem daxili dəyişikliklər: bu dəyişikliklər alınmış italyan sözlərinin fransız dili ilə təmasda olmasının nəticəsi kimi fransız dilinin qanunauyğunluqlarının təsirindən irəli gəlir.

4. XVI əsrdə alınmış italyan sözlərinin əksəriyyətinin tələffüz variantları mövcuddur: *it. golfo m > fr. golfe/goulfe m*. İtalyan [o] səsinin [u] və ya [y] səsinə keçməsi italyan dilində paralel formaların olması ilə izah oluna bilər.

6. italyan dili fonemləri sırasında fransız dilinə xas olan burun saitləri, həmçinin ön sırada tələffüz olunan dodaqlanan sait fonemlər [œ, ɔ, ø] və yarım samitlər [w] [y] yoxdur. Bu fonemlərin italyan analoqlarının olmaması fransız [u] fonemi ilə italyan [u] foneminin müxtəlif distribusiyası, onunla nəticələnir ki, fransız dilinə keçmiş italyan sözlərinin tələffüzündə böyük dəyişikliklərlə müşahidə olunur.

7. Fransız və italyan dillərinin samit sisteminin müqayisəsi göstərdi ki, fransız dili tərkibində fonetik assimilyasiya zamanı ən çox dəyişikliyə uğrayan o italyan leksik vahidləridir ki, onların tərkibində affrikatlar, dif-

tonqlar və geminantlar (qoşa samitlər) vardır. Ən ilkin italyan alınmalarında italyan dilinə xas olan affrikatların fransız dilində verilməsində xarakterik cəhət onların ən yaxın səslərlə və ya nov samitləri ilə əvəz olunmasıdır.

8. İtalyan dilində qrafik forması “gli” olan incələmiş [l] fransız dilinin aldığı italyan sözlərində [j] “ill” kimi verilir. İtalyan dilindən alınan sözlərdə fonemlərin ardıcılığına gəldikdə isə, demək lazımdır ki, dillərin əlaqəsi zamanı səslərin iki əsas planı nəzərə çarpır: a) paradigmatik plan və b) sintaqmatik plan.

9. Alınmış leksik vahidlərin morfoloji cəhətdən mənimsənilməsi prosesində əsas rollardan birini təmasda olan dillərin genetik cəhətdən qohumluğu məsələsi oynayır. Belə bir fikir mövcuddur ki, genetik cəhətdən qohum olan dillərin bir-biri ilə təmasda olması zamanı əcnəbi leksik vahidlər daha asanlıqla mənimsənilir.

10. Tədqiqatın materialları göstərir ki, sözlərin alınma prosesində əksər isimlər öz qrammatik cinsini qoruyub saxlayır. Assimilyasiya prosesində qrammatik cins dəyişən zaman bu proses qadın cinsinin xeyrinə baş verir. Bunun səbəbi sonuncu morfemlərin – suffikslərin fransız dilinin suffiksləri ilə uyğun gəlməsidir.

11. Fransız dilində işlədilən italyan alınmalarının leksik-semantik təsnifatı göstərir ki, italyan dilindən alınmış leksikanın işlənmə dairəsi çox geniş və müxtəlifdir. Buna sübut olaraq tədqiq edilmiş 1000 leksik vahidin 26 leksik-semantik qrupa bölünməsidir. Bu materialın öyrənilməsi göstərir ki, italyan alınmaları fransız leksikasının bir çox sahələrinə daxil olmuşdur və onlar musiqi və musiqi alətləri, hərbi, silah-sursat və müharibələrlə bağlı sözləri, dənizçiliyə aid sözləri, elmi-texniki terminləri, flora və faunaya aid sözləri, memarlıq, iqtisadiyyat, bank və maliyyə terminlərini, həmçinin ərzaq, içki və şirniyyat, geyim və məişətlə bağlı terminləri, familiar-pejoratif, arqotik-metafiqural tərzdə işlənən sözləri, ticarətlə bağlı terminləri, ictimai-siyasi və adminstrativ və bir çox başqa sahələri əhatə edir.

Dissertasiyanın əsas müddəaları müəllifin çap olunmuş aşağıdakı məqalələrində öz əksini tapmışdır:

1. Müasir fransız dili leksikası dinamikasının bugünkü vəziyyəti // Elmi xəbərlər. Bakı: ADU, 2008, № 3, s. 168-173
2. İtalyan alınmalarını səciyyələndirən sosial-tarixi şərait // Filologiya məsələləri. Bakı: AMEA, 2008, № 8, s. 60-66
3. İtalyan alınmalarının fransız dilində fonetik assimilyasiyası // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. Bakı: BSU, 2009, № 4, s. 41-45
4. Передача согласных фонем заимствованных итальянских слов во французском языке // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. М., 2009, № 8, с. 123-126
5. Fransız dilində işlənən italyan alınmalarının morfoloji assimilyasiyası / Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XIV Respublika Elmi Konfransı. Bakı: BDU, 2010, s. 189-191
6. Classification of the lexical-semantic italianisms used in French // International Journal of Academic Research, Journal of Language and Literature. Baku, 2010, p. 44-46
7. Fransız dilində işlədilən italyan alınmalarının funksional-semantik xüsusiyyətləri / Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin anadan olmasının 87-ci ildönümünə həsr olunmuş Gənc Tədqiqatçıların Ümumrespublika Elmi Konfransı. Bakı: Qafqaz Universiteti, 2010, s. 513-514
8. Fransız dilində işlədilən italyan alınmalarının funksional xarakteri / Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XV Respublika Elmi Konfransı. Bakı: ADU, 2011, s. 196-197
9. Исторические аспекты итальянизмов на французском языке // Сборник научных трудов. Филологические науки. Полтава: Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г.Короленко, 2011, № 8, с. 117-123
10. İtalyan dilindən alınan sözlər və onların ümümlinqvistik aspektləri / Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri. Respublika Elmi Konfransı. Bakı: ADU, 2012, s. 96-97
11. İtalyan dilindən alınan sözlərdə məna genişlənməsi / Tətbiqi dilçiliyin müasir problemləri. Beynəlxalq elmi-praktik konfrans. Bakı: ADU, 2012, s. 270-272.

РОЛЬ ЗАИМСТВОВАННЫХ СЛОВ ИЗ ИТАЛЬЯНСКОГО ЯЗЫКА
В ОБОГАЩЕНИИ ЛЕКСИКИ СОВРЕМЕННОГО
ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА

Резюме

Настоящая диссертация посвящена исследованию путей обогащения итальянизмами лексической базы французского языка. Определенная часть итальянских заимствований приобретает стилистические окраски в новой речевой среде (употребляются при разговоре, в просторечии, имеют арготическое и фамильярное значение, метафигуральное и др. значения). Они также употребляются в составе многих фразеологических единиц и превращаются в их обязательный компонент.

Диссертация состоит из введения, двух глав, заключения, списка использованной литературы и мини-словаря.

Во введении обосновывается выбор и актуальность темы, определяются научная новизна работы, поставленные цели и задачи, объект и предмет, теоретическое и практическое значение исследования и указываются методы исследования и структура диссертации.

В первой главе, названной «Социально-исторические условия, обуславливающие итальянские заимствования, и общелингвистические теоретические проблемы заимствований», исследовано уточнение полного состава, систематизация исторического аспекта итальянских заимствований, изучение с фонетической стороны специфики реализации (усвоение гласных и согласных) итальянских лексических единиц, заимствованных французским языком.

Вторая глава, названная «Лексико-семантические особенности итальянских заимствований», посвящена изучению структурно-морфологических особенностей итальянских заимствований, созданию тематического списка и лексико-семантической классификации итальянских заимствований.

В заключении работы обобщены результаты исследования.

THE ROLE OF THE BORROWED WORDS FROM ITALIAN
LANGUAGE IN THE ENRICHMENT OF LEXICS OF MODERN
FRENCH LANGUAGE

Summary

The current thesis touches up on the enrichment of lexical base of the French language by Italianisms. Certain part of Italian borrowings assumes stylistic undertones (they are used colloquially, in popular speech, express argotic, familiar, metafigurative meanings etc.), also by using in the structure of several phraseological units they become their absolute components.

The thesis consists of an introduction, two chapters, conclusion, list of used literature and mini dictionary.

In the introduction the selection and urgency of subject is substantiated, innovation of the subject, goals and objectives that set forth, object and subject of research, theoretical and practical significance of the subject are defined, research methods and structure of the thesis are indicated.

In the first chapter titled “Socio-historical conditions stipulating Italian borrowings and general linguistic theoretical problems of the borrowings” the specification of full component of Italian borrowings used in French language and some general lexical problems, the systematization of Italian borrowings passed into the French language from historical aspect and learning the specification of its assimilation from the phonetic point of view (assimilation of vowels and consonants) were investigated.

The second chapter entitled “Lexical-semantic features of Italian borrowings” explores the study of structural and morphological characteristics of Italian borrowings, creation of thematic list of Italian borrowings used in French language and assimilation of Italian borrowings in the lexical-semantic system of French language.

Conclusion summarizes the basic results of the investigation.

Çapa imzalanıb: 21.10.2014
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100.

«Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ

АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ЯЗЫКОВ

На правах рукописи

СЕВИЛЬ АЯЗ ГЫЗЫ ГАХРАМАНОВА

РОЛЬ ЗАИМСТВОВАННЫХ СЛОВ ИЗ ИТАЛЬЯНСКОГО ЯЗЫКА
В ОБОГАЩЕНИИ ЛЕКСИКИ СОВРЕМЕННОГО
ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА

5709.01 – Романские языки

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание учёной степени
доктора философии по филологии

Баку – 2014